

Релігія та церква в ідеології націоналістичного руху в Україні 1920–1930–ті роки

Проаналізовано розвиток та основні ідеї українського праворадикального руху у міжвоєнний період. Основна увага у статті присвячена питанню розвитку націоналістичної ідеології та ролі релігійного чинника при формуванні світоглядних ідей ОУН.

Ключові слова: праворадикальний рух, націоналістична ідеологія, релігія, ОУН.

В сучасній українській історіографії існує багато праць, які висвітлюють діяльність українського підпільного руху і трохи менше історики звертають увагу на дослідження церковної історії в політичному контексті. Ще менше існує робіт, присвячених проблемним та дискусійним моментам в ідеології твореній діячами ОУН. Ми притримуємося думки, що в українському суспільстві Галичини міжвоєнного періоду існувало дві потужні сили, які користувалися повагою та авторитетом у суспільстві. Із давніх часів це було духовенство Греко – католицької Церкви (ГКЦ). Воно в ситуації, коли українська модерна нація творилася не маючи власної держави, відіграло роль лідерів, а Церква роль консолідуючої установи, навколо якої формувалась українська національна ідентичність.

Іншою національною силою, яка після Першої світової війни намагалася об'єднати українське суспільство Західної України навколо державотворчої ідеї, було спочатку УВО, а потім ОУН. Молода організація, яка тільки творила свою ідеології дуже часто змушена була у своїх ідеологічних працях

Нагадаємо, що термін «націоналізм» досить багатозначний і його часто вживають як синонім до понять «патріотизм» чи «самостійництво». У цій статті ми досліджуємо націоналізм головню як політичний рух. Тому під терміном націоналізм розумітимемо «інтегральний націоналізм», або «радикальний націоналізм».

Як вважає Зенон Пеленський, діяльність ОУН у 20 – 30 – х роках ХХ ст. – це певне протистояння між двома шляхами боротьби за втілення державотворчої ідеї. Ці два шляхи були дуже потрібні та необхідні, проте вони були взаємозаперечні та непеєднані в контексті діяльності ОУН. Цими непеєднаними шляхами для організації були легальні і нелегальні, еволюційні та революційні методи [17,507].

У міжвоєнний період питання як діяти для ідеологів націоналізму було одним із основних. Його опрацьовували як ідеологи ОУН — уже згадувані вище Микола Сціборський, Осип Бойдуник, Володимир Мартинець, Дмитро Андрієвський, Юліан Вассиян, Дмитро Донцов, — так і безпосередні творці планів акцій проти польської влади. Тут варто уточнити, що акції здійснювали як проти Польщі та польських урядовців, так і проти українців, яких ОУН вважала зрадниками та опортуністами.

Іншим не менш важливим було питання про те, як саму ідеологію та діяльність ОУН узгодити з релігією. Важливість цього аспекту дуже добре розуміли члени ОУН: в націоналістичній пресі наприкінці 1920 — х — на початку 1930 — х років часто друковано статті, присвячені релігійній тематиці. Автори намагалися не суперечити як релігії загалом, так і УГКЦ зокрема. Вони розуміли і враховували вплив, який має УГКЦ, а також сам митрополит А. Шептицький на галицьке суспільство. Проте творена ідеологія своїми основними тезами суперечила релігії.

Основне, що не узгоджувалося в ідеології радикального націоналізму із християнством, — це провідні цінності. Націоналізм ставив за найвищу цінність націю. Варто зауважити, що така думка в українських націоналістів про те, що нація є найбільшою цінністю, а будь яка особа має служити нації, сформувалось досить рано. І такі думки були висловлені в уже вищезгаданому часописі «Заграда». Зокрема в статті «Наш чин» [15,1] невідомий автор стверджує, що націоналістів єднає «...те націоналістичне «Вірую», яке мов молотом залізо кується в нас в огні останніх десятих років. Се «Вірую» знає лише один абсолют — націю, один категоричний імператив — її волю до життя» [15,1]. У цій цитаті є ще один важливий момент, а саме твердження, що самі націоналісти вважають, що націоналізм в Україні зародився під час Першої світової війни, «...в огні останніх десятих років». Повертаючись до основної теми, зазначимо, що релігія, і не тільки християнство, найвищою цінністю вважала і вважає Бога, а відтак людину, як особу, що діє за Божими законами. У свою чергу націоналісти «Заграви» вважали, що член нації «жертвує загальним [національним. — В. С.] справам весь свій вільний час, знання й матеріальні добра. Свої партійні переконання підчинює одній великій силі» [16,55].

Іншим важливим аспектом будь — якого націоналізму є вивищення власної нації над іншими. Ця цінність прямо суперечить Святому Письму, зокрема вченню св. Павла, про що він згадує у своєму Посланні до Коринтян: «немає ні єліна, ні іудея, ні обрізаня, ні не обрізаня, варвара, скіфа, раба, вільного, але всі і у всьому Христос» (Кор., III,15).

Ідеологія ОУН творила із нації певного ідола, або культ. Ця ідея теж не відповідала християнству й суперечила другій Божій заповіді.

У час творення українського радикального націоналізму важливою його ідеологією став культ «надлюдини». Як і вивищення нації, так і вивищення окремої людини суперечить християнським заповідям. Культ особистості був важливий для націоналістів, оскільки він пояснював той факт, що саме через брак героя, який міг повести за собою народ, було втрачено шанс здобути незалежність під час Першої світової війни. Отож творення такого культу, зокрема в особі Є.

Коновальця, дозволяло націоналістам вірити у свої сили та у правильність своїх дій. Панувала ідея, що те, що було заборонено, зокрема морально – етичними законами та традиціями, для звичайної людини, не повинно зупиняти націоналіста. Про таке ставлення до релігійних норм, зокрема, йдеться в «Короткому поясненні» до «десяти заповідей націоналіста» [12,33].

Суперечили християнському вченню і погляди націоналістів щодо ролі ОУН у духовному вихованні своїх членів та нації загалом. У «Програмі праці ідеологічної референтури проводу українських націоналістів» так окреслено ці завдання ОУН, що їх вона покладає на своїх членів: «самостійну працю самого членства, себто пляновий розвиток духово – моральних сил та організаційних вмінь членів ОУН власними зусиллями з метою стати провідниками й організаторами духового, політичного, суспільного й культурного життя Української Нації» [19,188]. Саме ці завдання завжди виконувала Церква. Клерикали як політична сила, а також духовенство як представники Церкви не могли погодитися з тим, що ОУН ставить себе на місце Церкви. Автор статті вважає, що освіта і виховання підкреслюватимуть виразну духовну своєрідність членів ОУН [19,188]. ОУН таким чином хотіла змінити свідомість своїх членів, відмежувавши від загалу націоналістичний «тип із питомою собі формою світорозуміння, політичного світогляду, способу чину та життєвого стилю взагалі» [19,188]. Це суперечило інтересам та прагненню УГКЦ, яка часто висловлювала своє занепокоєння тим, що шкільна молодь бере участь у підпільному русі.

Проте націоналісти не відкидали християнства повністю. Як зауважує О. Лисенко, ставлення радикального націоналізму до релігійних культур знайшло відображення в їхніх заявах і деклараціях [12,33]. Дослідник наводить цитати із «Політичної платформи Легії Українських Націоналістів», із XII – го розділу «Релігія», де зазначено: «Державна влада мусить забезпечити свободу розвитку для всіх релігійних культур, які не мають антиморальних, денаціоналізуючих та антидержавних тенденцій, але Українська Державна Влада має особливо підтримувати обидві існуючі національні Церкви, які в своєму синтезі дадуть в майбутньому єдину національну форму християнської релігії» [12,33].

Стосовно позиції ОУН у релігійному питанні важливою є теза: «Християнська релігія, як основа духовного миру й моралі українського народу, визнається невідмінним, непорушним, великим скарбом нації, а з'єднання українських християнських церков – національною konieczністю» [12,33].

Слід також виокремити позицію ОУН щодо єврейського питання – особливо з огляду на те, що і в радянський час, і в сучасний період існував та існує міт про антисемітизм ОУН. М. Сціборський вважає, що «...обов'язком української суспільности є переконати жидівство в тому, що майбутня Українська Держава не захоче в собі для нього ніяких небезпек» [22,272].

Отже, загалом ОУН не відкидає релігії, проте бачить для неї іншу роль у майбутній державі. Націоналізм не міг не зважати на роль християнства, зокрема католицизму, для українців Галичини. Однак із такою майбутньою роллю найбільше не могла погодитись УГКЦ, про що скажемо далі.

Саме враховуючи прокатолицькі настрої в українському суспільстві, «Постанова «Конгресу Українських Націоналістів» від 3 лютого 1939 року досить чітко висвітлює релігійне питання:

«1. Уважаючи релігійне почуття внутрішньою справою людської особи, Українська держава в цьому огляді стане на становищі повної релігійної (свободи) совісти.

2. Приймаючи засадничо виділення церкви від держави, влада, задержуючи необхідну контролю над церковними організаціями, співпрацюватиме з українським духовенством різних культів у справах морального виховання нації.

3. У школу буде допущена наука релігії тих культів, що не будуть проявляти денаціоналізуючих тенденцій.

4. Українська Держава буде сприяти розвиткові української національної церкви, незалежно від чужоземних патріархів, та українізації релігійних культів, що будуть діяти на Україні» [12,33].

Тенденція була такою, що до середини 1935 – го року ОУН намагалася схилити духовенство до своїх ідеалів. У відповідь католицька та ненаціоналістична преса в цей період провела широку роз'яснювальну і критичну роботу. Засуджуючи методи боротьби, окремі ідеологічні положення, провід ОУН, католики домоглися того, що у вищезгаданій Постанові «Конгресу Українських Націоналістів» від 3 лютого 1939 року ми бачимо певні тенденції до визнання Церкви як позадержавної незалежної інституції.

Часто конкуруючи із Цервою, намагаючись відколоти пласт українського населення та заохотити його до підпільної діяльності, ідеологи ОУН визнавали й намагалися наслідувати Церкву. Найбільше, що захоплювало націоналістів, – це християнська дисципліна та організованість. Також їм імпонувало те, що християни чітко стояли на обраних позиціях та обстоювали свої переконання. ОУН у своїх рядах, як напівмілітарна організація, виховувала послух до лідерів та до волі нації, а також самопожертву за націоналістичні ідеали. Саме християнська ідея послуху та самопожертви заради Церкви та релігії могла служити для націоналістів зразком.

Щодо того, як релігію можна використовувати в інтересах держави, націоналісти теж не були новаторами. Найкращим прикладом була практика царської Росії та Польської держави. Свого часу Міхновський наголошував, що в результаті русифікаторської політики царату «українська нація платить «данину» не тільки матеріальними добрами, але навіть психіку та інтелект її експлуатують на користь чужинців. І не тільки панує над Україною цар – чужинець, але й сам Бог зробився чужинцем і не знає української мови» [12,30].

Так було в Росії до 1917 року, але також і після Першої світової війни таку тактику асиміляції використовувала Польська держава стосовно українських православних та греко – католиків. Особливо це стосується врегулювання релігійного питання на Волині в другій половині 1930 – х років.

Після Першої світової війни Д. Донцов поміняв свої погляди із соціалістично – ліберальних на націоналістичні. Його довоєнні праці щодо церковного та релігійного питання мають чітко антирелігійне спрямування. У рефераті, виголошеному в 1909 році на з'їзді української академічної молоді у Львові, який мав назву «Школа а релігія»,

автор висловив свої думки щодо релігії в школах: «...відповідь може бути лише негативною, що понура наука християнізму та її жреці тішать ся ще великим впливом в народнім життє» [9,8]. Загалом позиція не унікальна, зважаючи на історичний період та на популяризацію лівих поглядів у суспільстві.

У післявоєнний час Д. Донцов відкрито критикує як український провід, так і західні демократичні країни. На думку автора, українська революція закінчилася поразкою для українців через те, що «темпераментом своїм наша еліта тих часів була чужа широким масам, не була рідна їм» [4,277]. Як зазначає політик, у період Першої світової війни та під час української революції маси могли піднятися за державотворчу ідею, проте провідники не змогли цього відчути та використати. Дм. Донцов наводить вислів В. Винниченка про те, що він сам не міг собі уявити, що доведеться за допомогою сили обстоювати свої права [4,272]. Найгірше, на думку автора, що протягом 1917 – го року – під час зародження революції – «...верхи всіяко гамували народню енергію, всякий самочинний рух маси, всяку її спробу захватним правом розрішити проблему Київ – Москва» [4,272]. Також «Лігу націй» він називає «Лігою Махінацій».

Д. Донцов піддає критиці всі українські ненаціоналістичні сили, які намагаються легальним способом домогтися прав для українців. Ідеолог націоналізму не визнає іншого патріотизму, окрім націоналістичного. Усі інші, на його думку, розвивають «піднаціональний», «племінний націоналізм» [6,3]. Часто саме в регіоналізмі автор звинувачує Церкву та клерикальні сили. Однією із найважливіших позицій, щодо яких Д. Донцов та католики не могли погодитися, було питання любови. На думку Д. Донцова, справжній патріотизм полягає у двох складових – у любові до свого народу, нації та в ненависті до чужих націй [6, 5]. На думку християн, вистачає любови насамперед до свого народу та поваги до інших націй. Також автор критикує провінціалів та інтернаціоналістів за те, що вони не вважають націю найбільшим благом, а ставлять за найбільшу цінність «...якесь «вище» [6,3].

Критикуючи провінціалів, Д. Донцов висвітлює своє ставлення до освіти в контексті національного виховання: «...провінціали патріоти гадають, що патріотизм – прищеплюється освітою, знанням; що се одна з способностей душі, зовсім не залежна від інших, від цілої внутрішньої структури людини» [6,3]. Натомість він вважає, що це «нісенітниця». Такий патріотизм, на думку ідеолога, не є дієвим, не є перспективним, а є таким, що гальмує дію. Д. Донцов стверджує, що патріотизмові, вихованому на освіті, бракує мобілізації духа та готовності до дії [6,3]. Також він вважає, що патріотизм, який виховують провінціали, не має «характеру», а лише наявність сили «характеру» може творити націоналізм. У статті «Єдине, що є на потребу», націоналіст пояснює, чим саме є такий «характер». Для Донцова «характер» – «се є певність себе, певність вибраної лінії, думки» [3,75]. Практично для націоналіста сприйняття вибраного курсу ставало «догмою» [3,75], з чим не могло погодитися духовенство, яке вважало, що догмою може бути лише вчення Св. Письма та Церкви. У період формування націоналістичної ідеології на цьому прикладі, та на багатьох інших, ідеологи націоналізму намагаються використати деякі елементи християнства для легітимізації свого вчення. Тому в цьому

контексті можна говорити про те, що націоналізм хотів, принаймні частково, замінити християнську релігію.

Дії націоналістів Д. Донцов кваліфікує як «принципіальну політику», що ж до інших партій, то їхню політику автор називає опортуністичною. Ідеолог націоналізму не погоджується з тим, що революційний стан виникає сам по собі. Католики назагал вважали, що революцію у 20 — 30 — х роках здійснювати не потрібно, лише треба дочекатися слушного моменту, а за час чекання підготувати до неї маси. Д. Донцов закликає форсувати події, оскільки «революції не падають з неба, вони не робляться самі, їх робить меншість, мобілізуючи пристрасти мас» [7,31]. Загалом автор переконаний, що ініціативна група має використати сили людської енергії. Проте характеристикою меншости має бути дар чітко відчувати завдання своєї доби, що їх маси відчують на рівні інстинкту [7,32].

Назагал позиції прокатолицьких та ліберальних партій частково збігаються з думкою націоналістів. Усі ці сили відводили значну роль меншості, яка має підняти маси. У баченні католиків це підняття належало зробити за допомогою освіти та культури. Д. Донцов хотів, щоб та меншість підняла суспільні маси до революції.

Проте Д. Донцов твердить, що опортуністичні сили не мають своєї ідеї, у ніщо не вірять і лише пристосовуються до обставин та до сильнішого [7,40]. Натомість він підкреслює, що націоналізм вірить у вибухову силу ідеї [7,40].

Відмінною у націоналістів була позиція і щодо економіки. Легальні партії, у тому числі й католики, виступали за покращення побутових умов населення, за рівні можливості під час прийняття на роботу. Вони вважали, що економічні та культурні питання можна вирішити і в рамках Польської держави. Д. Донцов, навпаки, переконаний, що всі проблеми, у тому числі й економічні, неможливо вирішити без здобуття власної держави [7,42].

Ідеолог націоналізму виступав за негайний початок революції. Він вважав, що лише в незалежній державі можна повною мірою реалізувати національні ідеї. У своїх працях Д. Донцов часто наводить приклади, аналогії з історії інших народів та держав. Тому він закликає до рішучих дій, покликаючись на досвід європейських політиків, адже «...ні Лорд Джордж, ні Кічінер, ні Клемансо, ні Бертольд, ні Пашич, ні Тіса, ні Гольвег — ніхто з них не забув старого правила, що великі історичні суперечки рішеннями кров'ю і мечем» [8,8]. Такі гасла Д. Донцова не могли не подобатися молоді, якій завжди притаманна більша відкритість до сприйняття радикальних ідей та дій. Також поствоєнне суспільство, яке пережило жахи війни і, зокрема, пам'ятало дії поляків, легко могло сприйняти зрозумілі ідеї Д. Донцова.

У цьому контексті показові думки Д. Донцова щодо молоді. Він критикує ідеї тих напрямів у галицькому суспільстві, представники котрих вважали, що молоді потрібно віддати належне за її «запал і посвяту», проте закликали молодих людей не товкти шиб і сідати за книжку [3,74]. Зазначений підхід до ролі молоді в державотворчому процесі ідеолог націоналізму висміює, іронізуючи, що такі сили подібні думки завершують словами: «учись, трезвись, молись, а решта анархія» [3,74].

Д. Донцов вважає, що для того, щоб стати провідником, не обов'язково треба мати знання чи бути найсильнішим. Для цього потрібні завзяття, тверда вдача, а також «упертість, моральна відвага, всі риси, що складаються на поняття «характер», є невідкличні для всякого, хто прагне вести інших в ім'я якоїсь справи» [3,74].

У контексті шукання лідера Д. Донцов велику роль відводить ініціативній меншості. Вважає, що лише націоналісти бачать розумне поєднання ініціативної меншости та маси, оскільки більшість політичних сил у масах народу бачать лише злобу і зажерливість, ненависть розгуканої голоти, лише руйнівну силу [4,263]. Праці Д. Донцова та його погляди цінні й цікаві тим, що він вдало, говорячи про сучасні події, звертав увагу на історичний корінь проблеми. Вбачаючи вихід у тому, що потрібно творити ініціативну меншість, він хотів надати їй роль новітньої української націоналістичної еліти суспільства. Цю ідею логічно поєднано із двома важливими моментами. По – перше, Д. Донцов вважав, що після занепаду у XVIII ст. Гетьманської держави українське суспільство аж до XX ст. не мало національно свідомої української еліти [4,265]. По – друге, саме відсутність еліти, на його думку, спричинила те, що маси програли визвольні змагання на рубежі 1920 – їх років. Саме завданням націоналізму Д. Донцов вважає створення такої елітної групи, яка зможе «повести маси проти одних і підпорядкувати другим нормам – ось на чім полягає прикмета провідника: того, що вміє командувати» [4,266]. Однак провідникові та ініціативній меншості націоналізм Донцова надавав, на думку духовенства, надто великих прав, які суперечили християнському вченню. Своєю чергою Д. Донцов у праці «Націоналізм» для підсилення власних аргументів цитує та інтерпретує Св. Письмо. Він пише, що Христос прийшов на землю для того, щоб дати людям «...не мир, но меч» [5,175]. Так, на його думку, Ісус Христос передусім прийшов створити царство Боже, тобто здійснити революцію, а потім гармонію [5,176]. Таким неточним інтерпретуванням Св. Письма автор намагається, по – перше, пропагувати революцію, а, по – друге, підсилити своє вчення. Також за допомогою цієї герменевтики Д. Донцов критикує консерваторів, які вважали, що його вчення порушує гармонію та веде до деструкції.

Цікаво, що думка Д. Донцова на початку двадцятих років була дещо іншою, від тої, яку ми дослідили вище, читаючи його статті, твори вже 1930 – х років та пізніші напрацювання. У 1923 – 1924 роках Д. Донцов очолював редакцію пресового органу «Заграва». У своїй статті «До процесу о. Смарагда» автор висловлює думку стосовно ролі Православної Церкви в Польській державі. Зокрема він вважає, що «ся церква одідичила цілу спадщину російської православної церкви, з її повним браком якоїб то не було самостійности духа, корпоративного патріотизма і моральної незалежности» [10,265]. Пишучи про проблеми Православної Церкви в Польській державі, автор вважає, що причиною такої ситуації всередині Православної Церкви є політика російської влади відносно Церкви. Початок такої політики Д. Донцов виводить від Петра I, що зробив «...з неї звиклий «департамен духовних дел» [10,265], де духовних лідерів Православної Церкви призначали із втручанням державних органів влади. Проте для нашого дослідження не стільки важливою є думка Д. Донцова щодо стану справ та ролі Православної Церкви в

Другій Речі Посполитій, як те, що автор вважає, що для того щоб змінити ситуацію в Православній Церкві, потрібно провести докорінні реформи [10,265]. Провести ці реформи, на думку автора статті, слід із залученням православних церковних братств і, що важливо, на думку того ж таки Д. Донцова, багато чого для оздоровлення Православної Церкви може зробити греко – католицьке духовенство [10,265]. Ця позиція Д. Донцова на початку 1920 років показує, що він бачив позитив, який може принести УГКЦ у національному вихованні й зокрема у відновленні Православної Церкви як такої, що втратила національний український характер.

Стосовно ставлення націоналістів до релігії позиція молодіжного, студентського органу «Наш Клич» досить показова. Тут розглянемо ідеї видання протягом 1933 – го року, коли часопис реагував на діяльність католицьких партій загалом та на проведення з'їзду УМХ у Львові зокрема. Зауважимо, що ідея з'їзду належала митрополитові А. Шептицькому й була широко підтримана двома католицькими напрямками та загалом суспільством Галичини.

Націоналісти «Нашого Кличу» різко позиціонували себе як противники будь – якого іншого руху чи партійних об'єднань. Стаття «Під сучасний момент» заявляє, що «вирівнання єдиного національно – опортуністичного табору і дальше його скачування вниз до повного угодовства і хрунїяди – виказалось найкраще на тлі справи т. з. Нових Лугів. Показалось, що ріжної масти і відтінів опортуністи по суті нічим між собою не ріжняються і при нагоді всі знаходять спільну мову: УНДО («Діло», «Свобода»), УКС («Мета», «Неділя»), УНО («Нова Зоря») та її відлам гетьманців – скоропадщиків («Хліборобський шлях»)» [18,3]. Назагал націоналісти виступають проти всіх галицьких груп, окрім ОУН та персонально Д. Донцова. Загалом позиція «Нашого Кличу» подібна до спрямування офіційного органу ОУН «Розбудова нації». У статті «Наша тактика» В. Мартинець виступає за те, щоб ОУН протиставляла себе всім партійним та класовим групам [13,1]. Однак цікаво зауважити, що в питанні ставлення ОУН до інших груп у лавах організації не було одностайної єдності. Наприклад, Дм. Андрієвський вважав, що потрібно творити єдиний політичний фронт з усіма партіями або хоча б із найвпливовішими [1,161].

У статті «Релігія й деякі її вияви. Наше ставлення до обох чинників» автор вважає, що націоналізм цілком можна поєднати із християнством та що націоналізм не заперечує основ християнської віри [20,3]. Також націоналісти зважали на те, що християнство для галичан стало невіддільною часткою їхньої національної ідентичності.

Інший позитив, що його наводить Д. Андрієвський, – це морально – етичні цінності, які дає християнство. Він вважає, що ці якості необхідні для націоналіста. Загалом позиція Д. Андрієвського частково відмінна від учення Д. Донцова, який вважав, що націоналізм сам творить мораль та етику.

Важлива друга частина статті, де націоналісти висловлюють своє ставлення до сучасної ГКЦ та до окремих її провідників. Націоналісти не можуть підтримати консервативних поглядів Церкви. Також вони критикують духовних провідників за те, що ті втручаються в політичне життя нації. Вважають також, що це не загальна позиція

Церкви, а лише її провідників, які накладають свої політичні погляди всьому суспільству [20,3]. Тому націоналісти домагаються, «щоби церква не встрявала в політичні переконання вірних» [20,3].

До католицьких політичних партій націоналісти теж ставляться негативно. Вони вважають, що діяльність цих організацій шкодить суспільству. Найбільше зло, на їхню думку, яке несуть католицькі партії, є те, що вони деморалізують суспільство [20,3]. Загалом діяльність католицьких партій націоналісти «Нашого Крику» розцінювали як угодовську та таку, що шкодить націоналістам. Вони вважали, що ці партії допомагають полякам. Націоналісти не сприймали як успіх того, що за співпраці греко – католиків із поляками в 1930 – х роках стали виходити окремі польсько – українські бюлетені, де польські та українські публіцисти намагалися налагодити мирний діалог. Націоналісти не вважали позитивом навіть те, що поляки в цих виданнях самі критикують діяльність польського уряду щодо українського питання [20,3].

Представники радикального націоналізму не могли обійти критикою праць станіславівського єпископа Г. Хомишина, а особливо його «Українську проблему». Консервативні погляди Г. Хомишина ми розглянемо далі, однак варто зазначити, що націоналісти досить різко, проте об'єктивно звинуватили єпископа в поширенні «нездорового ферменту» та деморалізуючих настроїв. Також вони висміяли думку церковного діяча про те, що основоположником націоналістичного лиха є Т. Шевченко [20,3].

Найбільшою подією 1930 – х років для українських католиків була консолідувальна акція – з'їзд організації «Українська Молодь Христові» у Львові. Ініціатором проведення були ГКЦ і католицькі партії та організації. Реакція радикальної націоналістичної молоді була однозначно негативною. Дії католиків та свою роль під час цього свята націоналісти розцінили як битву за душі молодих людей.

У газеті «Наш Крик» було опубліковано «Резолюцію студентів проти з'їзду української католицької молоді», яку потім передрукували ще декілька видань. Вона також міститься у статті О. Назарука «На калиновім мості». Студенти – націоналісти задекларували, що вони в основу свого рішення поклали націоналістичну ідеологію та християнську віру, визнають потребу співпраці з духовенством у справах моралі та у справах виховання молоді [14,3]. Проте, стверджуючи необхідність співпраці, націоналісти вважали, що католицький суспільно – політичний рух по своїй суті є опортуністичний та угодовський [14,3].

Нагадаємо, що ОУН у цей час за угодовство вбивала політичних та громадських діячів. Найбільш контроверсійний пункт в ідеології ОУН, а також в ідеях Донцова – це шукання внутрішнього ворога, що часто призводило до вбивств націоналістами етнічних українців. Найбільш резонансним було вбивство в 1934 році директора Академічної Гімназії у Львові, діяча Української Католицької Акції, одного з основних організаторів свята УМХ Івана Бабія. Тому не дивно, що резолюція мала досить жорсткий характер із неприємними звинуваченнями в бік духовенства. Отож рішення студентів – націоналістів щодо свята було таке: «Супроти цього українське студентство, що визнає український національний рух органічно вирослим з глибини

душі української нації й одиноко життєвим та здоровим — ставиться супроти такого свята «Українська Молодь Христові» негативно та буде йому протиставитись, зокрема у цьому Святі участі не візьме» [14,3].

Націоналісти розцінили це свято як свого роду акцію проти них. У своїх статтях вони заявляли, що панування над душами молоді нікому не віддадуть [2,1]. На їхню думку, виховання молоді — це завдання націоналістичних організацій. Виступаючи проти свята УМХ, націоналісти намагалися зберегти за собою право впливати на молодь: стверджували, що потрібно провадити енергійну боротьбу з католицько — консервативним табором за вплив на молодь [2,1].

Окрім власної втрати контролю над молоддю, націоналісти у святі УМХ вбачали й іншу загрозу. Свій протест мотивували тим, що католики хотіли «защипити противну ідеологію, а саме опортуністичну й клясократичну гетьманську...» [2,1].

Націоналісти не розглядали свята УМХ тільки як релігійне зібрання. Вони сприймали його більше як політичну акцію, а те, що духовенство заявляло лише про християнський та церковний аспект свята, націоналісти вважали лише прикриттям [2,1]. Така думка мала право на існування, оскільки УГКЦ у цей період відігравала в суспільстві важливу роль — і не тільки в питаннях релігії, а також у політичному житті. Окрім створення вищезгаданих політичних католицьких партій, Церква підтримувала й інші політичні об'єднання, зокрема УНДО.

Націоналісти, виступаючи проти духовенства та проти акції УМХ, не вважали, що виступають проти релігії. Заявляли, що не роблять шкоди релігії, і підкреслювали, що в їхніх рядах є практикуючі християни та священики [2,1].

Позиція націоналістів щодо ролі молоді в цьому русі виявилася також і в статтях, присвячених шкільному питанню. Націоналісти вважали, що потрібно встановлювати свій вплив над школами, для того щоб формувати національні погляди українців із раннього дитинства. Цілеспрямоване виховання дітей, на думку націоналістів, сприятиме відродженню українського народу [11,3].

Висновки:

У своїй боротьбі за державотворчу ідею ОУН на відміну від ГКЦ, користувалася нелегальними методами боротьби, часто застосовуючи силу та зброю.

Ідеологи українського інтегрального націоналізму змушені були враховувати релігійне питання, зокрема зважаючи на позиції ГКЦ в суспільстві Галичини та на авторитет А. Шептицького.

В ідеології інтегрального націоналізму існували цінності, які суперечили християнству та моралі. Найголовніша з них — це питання «нації» як найвищої цінності.

Націоналісти поважали християн за їхню стійкість, вміння терпіти та жертвуватися за ідею, а також за послух і дисципліну. Ці та деякі інші християнські цінності та ідеї ідеологи радикального націоналізму намагалися прищепити націоналістичній ідеології.

У міжвоєнний період націоналісти виступали за порозуміння та за толерантність у єврейському питанні.

Найбільш радикальними щодо церкви, євреїв були ідеї Д. Донцова. Інтегральний націоналізм виступав за створення національної Церкви, що було неприйнятним для ГКЦ, оскільки в такому разі вона втратила б зв'язок із Римом як центром християнства та зазнала б ізоляції в межах майбутньої Української держави.

Підсумовуючи, можна сказати, що в період між Першою і Другою світовими війнами український радикальний націоналістичний рух претендував на місце релігії. У галицькому варіанті він намагався перейняти роль ГКЦ, зокрема в питанні виховання молоді.

Також варто зазначити, що український радикальний націоналізм об'єднував протилежні погляди на релігійне питання всередині організації.

Націоналізм ОУН, розвиваючись, частково поміняв своє ставлення до Церкви і, як зазначено вище, у 1939 році позиція ОУН була цілком інша, ніж на початку 1930-х років.

Література

1. *Андрієвський Д.* Політика Націоналізму // Розбудова Нації. — Липень — серпень. — 1930. — № 7—8. — С. 161 — 188.
2. *Володіння над душами молоді нікому не відступимо!* // Наш Клич. — 1933 р. — 9 квітня.
3. *Донцов Д.* Єдине, що є на потребу (Новорічні рефлексії) // Літературно — науковий вісник. — 1930. — Січень. — Книжка 1. — С. 74 — 82.
4. *Донцов Д.* Маса і провід // Літературно — науковий вісник. — 1930. — Березень. — Книжка III.
5. *Донцов Д.* Націоналізм. — Львів, 1926. — 275 с.
6. *Донцов Д.* Патріотизм. Два патріотизми // Вістник. — 1936. — Ч. 1. (9). — С. 1 — 17.
7. *Донцов Д.* Політика принципальна і опортуністична. — Львів, 1928. — 56 с.
8. *Донцов Д.* Текст уривків «Підстави нашої політики», що не дісталися до другого видання книги. — Б. М. В, 1957. — 47 с.
9. *Донцов Д.* Школа та релігія. — Львів, 1910. — 36 с.
10. *До процесу о. Смарагда* // Заграва. — 1923. — 15 листопада — Ч. 16.
11. *За душу української дитини* // Наш Клич. — 1933. — 16 квітня.
12. *Лисенко О.* Релігійне питання у теорії та практиці українського націоналізму в першій половині ХХ ст. // Український історичний журнал. — 2000. — № 6. — С. 29 — 50.
13. *Мартинець В.* Наша тактика // Розбудова Нації. — Січень — лютий. — 1930. — № 1 — 2. — С. 1 — 3.
14. *Назарук О.* На калиновім мості. — Львів, 1933. — 56 с.
15. *Наш чин* // Заграва. — 1923 — 1 квітня. — Ч. 7.
16. *Національна Гідність* // Заграва. — 1923 — 15 травня — Ч. 10.
17. *Пеленський З.* Між двома конечностями // Євген Коновалець та його доба. — Мюнхен, 1974. — С. 502 — 524.
18. *Під сучасний момент* // Наш Клич. — 1933. — 19 березня.
19. *Програма праці ідеологічної референтури проводу українських націоналістів* // Розбудова Нації. — 1930. — Ч. 7 — 8 (31 — 32). — С. 186 — 189.

20. Релігія й деякі її вияви // Наш Клич. — 1933. — 19 березня.
21. Розбудова Нації. — 1930. — Ч. 7 — 8 (31 — 32).
22. Сціборський М. Український націоналізм і жидівство // Розбудова Нації. — 1930. — Ч. 11 — 12 (35 — 36). — С. 266 — 273.

Стефанів В.С. Релігія и Церковь в идеологии националистического движения в Украине 1920–1930-х годов

Проанализировано развитие и первостепенные идеи украинского праворадикального движения в междувоенном периоде. Основное внимание сосредоточено на проблеме развития националистической идеологии и роли религиозного фактора в формировании мировоззренческих идей ОУН.

Ключевые слова: праворадикальное движение, националистическая идеология, религия, ОУН.

Stefaniv, V.S. Religion and Church in the Ideology of the Nationalist Movement in Ukraine in the 1920s-1930s

The development and primary ideas of Ukrainian right radical movement during the interwar period is analyzed. Particular attention is paid to the issue of the nationalist ideology formation and the role of a religious factor in the development of OUN ideological concepts.

Key Words: right radical movement, nationalist ideology, religion, OUN.